

Højskolen og vækkelsesbevægelserne

En personlig vurdering

Når det ikke lykkedes at videreføre skolen i Åkirkeby, har man senere ment, at "tiden endnu ikke var moden". Man "ventede" endnu på Trandberg, der med sin vækkelsesvirksomhed nogle år senere skulle komme til at sætte gang i det hele.

Med den religiøse vækkelse har man været tilbøjelig til at mene, at der også fulgte en opvågnen i bredere forstand, som tilskyndede folk til at få større oplysning også på andre felter.

At det senere lykkedes at drive højskole på Bornholm, skulle således have sin baggrund i den trandbergske vækkelse. Af nogle er denne på det nærmeste blevet udnævnt til udgangspunktet for alt åndeligt liv her på øen. Billedet med floden, der deler sig i et delta er f.eks. blevet brugt om den: at Tranbergs vækkelse udkrystalliserede sig i flere forskellige retninger, deriblandt den grundtvigske, som igen skabte grundlag for højskolen.

Ophavsmanden til dette synspunkt synes at være den senere forstander Andreas Hansen, som nok er den, der har skrevet mest om højskolebevægelsen. Siden er det blevet gentaget af næsten alle, der har beskæftiget med dette emne.

Synspunktet passede som fod i hose til det mønster, man også på landsplan gerne ville sætte højskolens historie ind i. Næsten som i en skabelon yndede man at knytte de enkelte højskolars forudsætninger til en bestemt person, til en åndelig igangsætter, der med sin vækkelse skabte grundlag for det hele. Mange - tilsyneladende meget forskelligartede - prædikanter er på denne måde taget til indtægt for højskolerne.

Generelt er det almindelige synspunkt, at de første forudsætninger for højskolebevægelsen var de gudelege vækkelser i de første årtier af 1800-tallet. Ud af disse bevægelser trådte nogle skikkelser frem, som den religiøse opvågnen havde inspireret til et videregående oplysende arbejde, såvel i kristelig som i folkelig retning. Navne som Peter Larsen Skræppenborg og Kristen Kold er centrale i den forbindelse. Man mente også, at de samme vækkelser havde skabt den åndelige baggrund for, at de unge senere kom på højskolerne som elever. En næsten stående vending er, at "de bedste af eleverne ofte kom fra de vaktens kredse".

Ordet ofte synes i denne forbindelse tit at blive meget velvilligt fortolket; som synonym for hovedparten el.lign.

Synspunktet med vækkelsernes betydning fastholdes af J. Th. Arnfred i indledningen til jubilæumsskriftet "Danmarks Folkehøjskole 1844-1944"¹, men lidt forbeholdent erkender han for så vidt, at det aldrig er blevet dokumenteret. Statistisk kan det ikke direkte belyses, da opgørelserne ikke går længere tilbage end til 1873-74, men han erkender, at de ældste tal fra dengang ikke bekræfter synspunktet, men snarere peger i den modsatte retning.

Sådan ser det også ud til at være for Bornholm. Hvis man udelukkende holder sig til de samtidige kilder, ville man ikke komme på den tanke, at Trandbergs vækkelse fik nogen særlig betydning for højskolebevægelsen. Tværtimod er der ting, der taler direkte imod.

Det er da også værd at mærke sig, at den så vidt vides første, der har skildret højskolebevægelsen historisk, nemlig J. A. Jørgensen i sin "Bornholms Historie I & II" fra 1901, ikke forbinder de to ting med hinanden, men ser dem som to uafhængige bevægelser i tiden. Derimod knytter han i nogen grad højskolebevægelsen sammen med skytteforeningerne, og det forekommer der at være god mening i. Der er i hvert fald en betydelig grad af personsammenfald i de første mange år.

Der taltes dengang meget om vækkelse. Som vi har set var det i 1856 at "vække det aandigt sovende Folk... til (at blive) Statsborgere". Vi skal senere se, at det for Julius Bohn var, at "de skulle saa vækkes af Aand og til Aand, saa at de ville deltage i et sundt og kraftigt Folkeliv... af Kærlighed til deres Fædreland..."

Endelig er der den megen tale om den kristelige vækkelse, som gav sig udslag i en stor mangfoldighed af retninger og synspunkter. I vore dage er det nok dette sidste, der mest af alt forbindes med begrebet vækkelse.

Det er imidlertid temmelig tydeligt, at udtrykket i høj grad brugtes i en slags propagandaøjemed. Jo stærkere man betonede det 'åndeligt sovende folks dvaletilstand', des stærkere kunne hensigten med

vækkelsen begrundes og resultaterne af den sidenhen fremhæves.

Det er blot et spørgsmål, om den megen tale om den 'åndelige søvnighed' svarer til den tids virkelighed. I de samtidige kilder er der egentlig ikke noget, der tyder på det. Tværtimod kan man af de - ganske vist få -, der ytrer sig, få indtryk af en meget bevidst medleven i mange ting. Men der synes også at have været en udbredt desorientering. Mange synes at have været meget i åndelig vildrede, og søgte derfor nye faste holdepunkter for deres liv. Det synes at være den egentlige baggrund for den megen vækkelsesaktivitet.

Vi har ganske vist her at gøre med forhold, der mere eksakt ikke - eller i bedste fald kun vanskeligt - lader sig påvise. Men så meget mere grund er der til at være kritisk over for de påstande, som megen senere historieskrivning har taget farve af.

Set i en større helhed og i lidt længere perspektiv, kan man da også stille spørgsmål ved, hvor stor betydning disse vækkelsesbevægelser egentlig fik. Om de ikke blot var kortvarige krusninger på overfladen som en naturlig følge af den større frihed, der var på vej op gennem 1800-årene, og som blev endeligt vundet med den frie forfatning i 1849. Krusninger, som så udkrystalliserede sig i forenings- og partidannelser, som siden har hørt til en fast bestanddel af det folkelige liv.

Det skal ikke underkendes, at en mand som Kristen Kold fik meget stor betydning for den grundtvigske højskolebevægelse som helhed, men han var dog langt fra alene om at præge den. Her på Bornholm skal det heller ikke bortforklares, at der synes at have været en del, for hvem udgangspunktet for tilknytningen til den grundtvigske bevægelse netop var Trandbergs vækkelse. Siden fandt de så deres eget, personligt valgte ståsted. Men som årsagsforklaring

til denne og en hel række andre bevægelser, forekommer det helt ude af proportioner.

Det synspunkt, der i det videre forløb her ligger til grund for vurderingerne, er det, der blev berørt under omtalen af lørdagsmøderne i Åkirkeby. Dette, at højskolerne i langt højere grad blev muliggjort gennem lang tids stilfærdigt virke fra "oplysningsfolks" side, altså folk, der havde deres åndelige rødder i oplysningstiden, herunder de senere så forkætrede rationalistiske præster. Det hedder om en af disse, Eli- eser Gad, som nogle få år i 1790-erne var præst i Pedersker og senere også nogle år i Rø, at han kæmpede en livslang kamp for skolevæsenets forbedring, hvorved han troede at kunne gøre Bornholm til "en af de mest oplyste og lykkelige Provinser i Europa"². Den optimisme, der lyser ud af citatet er ikke ulig den, der senere blev forbundet med højskolerne, men der skulle gå et halvt århundrede mere, før tiden var moden til de første forsøg. Der skulle en lang tids gradvis påvirkning til for at skabe grund for dem.

Højskolerne - i den form, de i praksis fik - var ikke først og fremmest Grundtvigs idé. Det var andres, og de var formentlig også opstået, uden at Grundtvig havde levet. Men det blev ham, der med sin store åndelige gennemslagskraft gav de fleste af dem deres særlige præg. Uden dette særpræg havde de næppe fået nogen større betydning som en særlig dansk tradition og havde næppe heller overlevet så længe som frie, selvstændige skoler. Man kan gætte på, at de ellers meget hurtigt var blevet lempet ind under det almindelige offentlige undervisningssystem.

For de første forsøg på højskolevirksomhed her på Bornholm kan man sige, at "Realkundskabens Magt" var grundlaget for en udvikling "i sand indre Dan- nelse". Senere gled det grundtvigske skole- og livssyn lige så stille ind og satte efterhånden et afgørende præg på det.

Noter: KAPITEL 2

Højskolen og vækkelsesbevægelserne

- 1. Anførte værk side 18-19.**
- 2. Eli- eser Gad er omtalt forskellige steder. Dette bygger på R. Hjorth Lange: Bornholmernes kirke i "Bornholmernes Land", bind I, side 272.**